

İkinci Maarif Şûrası'nda Sanat ve Sanat Tarihine İlişkin Söylemler Discourses on Art and Art History in the Second Education Council

Gülşah ESER*

Özet

15-21 Şubat 1943 tarihinde düzenlenen İkinci Maarif Şûrası ana dil öğretimi, ahlâk eğitimi ve tarih öğretimi olmak üç esaslı meseleyi ele almak amacıyla toplanmıştır. Şûra'nın programı okullarda ahlâk eğitiminin geliştirilmesi, bütün öğretim kurumlarında ana dil çalışmaları veriminin artırılması ve son olarak da tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi çerçevesinde oluşturulmuştur.

İkinci Maarif Şûrası'nda birbirilerinden farklı alanlarda çalışmalarına rağmen hem Tarih Öğretimi Komisyonu hem de Ahlâk Eğitimi Komisyonu'nun gündemlerine sanat ve Sanat Tarihini almaları son derece ilginçtir. Tarih Öğretimi Komisyonu'nun çalışmalarında Tarih kitaplarının Sanat Tarihinden bağımsız olamayacağı belirtilirken içeriğin öğrenci düzeyine göre oluşturulması gerektiği, liselere sanat tarihi dersinin konulmasının önemi ve yükseköğretimde de sanat eserlerinin kopyaları ile dolu müzeler kurulması gibi tavsiyeler dikkati çekmektedir. Ahlâk Eğitimi Komisyonu bünyesinde yapılan değerlendirmelerde ise öncelikle öğrencilerin estetik duygusu kazanarak bu duyguyla bütünleşmesi düşüncesi ön plana çıkmıştır. Buna bağlı olarak daha çok ilk ve orta dereceli okullarda sanata ve Sanat Tarihine dair kavramların öğrenciye hangi metotlarla aktarılması gerektiği ve öğretim vasıtalarının neler olacağı üzerinde durulmuştur. Bu da şunu göstermektedir ki, o günkü ölçekte sanat ve Sanat Tarihine bakış yalnızca yeni bir kültür aktarımı aracı olmasının ve/veya müfredata yeni eklemeler yapmanın ötesinde birbirinden farklı alanlara ve derslere katkı verecek yardımcı bir saha olarak düşünülmüştür.

Bu çalışmanın başlıca amacı, İkinci Maarif Şûrası'nda ilk ve ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere tarih ve ahlâk konularının verilmesi esnasında yararlanılması gündeme getirilen “sanat” merkezli dersleri, bu derslerin konularını ve ele alınan sanat dallarını/ürünlerini incelemek, böylece Şûra çerçevesindeki müzakerelere yansıdığı ölçüde dönemin eğitimcileri ve fikir adamlarının sanat ile Sanat Tarihine dair düşüncelerini gün yüzüne çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Maarif Şûrası, Sanat, Sanat Tarihi, Tarih Öğretimi, Ahlâk*

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa, gulshaheser@harran.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3306-1569>.

Abstract

The Second Education Council, held on 15-21 February 1943, was convened to deal with three main issues: mother tongue teaching, moral education and history teaching. The program of the council was created within the framework of improving moral education in schools, increasing the efficiency of mother tongue studies in all educational institutions, and finally examining history teaching in terms of methods and means

It is extremely interesting that although they work in different fields in the Second Education Council, both the History Teaching Commission and the Moral Education Commission put art and art history on their agendas. In the studies of the History Teaching Commission, it was stated that history books cannot be independent of art history, and recommendations such as the content should be created according to the student level, the importance of introducing art history courses in high schools, and the establishment of museums full of copies of works of art in higher education were emphasized. In the evaluations made within the body of the Moral Education Commission, the idea of integrating students with this feeling by gaining an aesthetic sense has come to the fore. Accordingly, in primary and secondary schools, the concepts of art and art history should be transferred to the students in which methods and what the teaching tools will be focused on. This shows that the view of art and art history on the scale of that day was carefully examined not only as a new means of cultural transfer and/or making new additions to the curriculum, but also in terms of contributing to different fields and courses.

The main purpose of this study is to examine the “art”-centered courses, subjects and genres that were brought to the agenda during the teaching of history and ethics subjects to primary and secondary school students in the Second Education Council, and thus to reveal the thoughts of the educators and intellectuals of the period on art and art history to the extent that they are reflected in the negotiations within the framework of the Council.

Keywords: *Education Council, Art, Art History, History Teaching, Ethics.*

GİRİŞ

Maarif Şûraları; eğitim sistemimizin etraflı bir şekilde konuşulması/tartışılması, mevcut sorun ya da aksaklıklar için çözüm önerilmesi ve sistemin işleyişini her yönüyle daha verimli bir hale getirebilmek için teklifler sunulması açısından Türk milli eğitimine yön vermiştir (Deniz, 2001: 13). Bu şûralarda ele alınan konular arasında sanat ve sanat tarihi ayrı bir öneme sahiptir.

Esasen 17-29 Temmuz 1939'da toplanan Birinci Maarif Şûrası'nda Muhsin Âdil Binal (1905-1972) liselerde sanat tarihi okutulması yönündeki önerisini dile getirmiş (T. C. Maarif Vekilliği, 1991: 235-236) fakat önerisi/görüşleri uygulama alanı bulmamıştır. 15-21 Şubat 1943'te toplanan İkinci Maarif Şûrası'nda ise sanat ve Sanat Tarihine ilişkin tartışmalar hem ahlâk eğitimi hem de tarih öğretimi bağlamında yapılmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Şûra'nın konu alanı ana dili (ana dil) öğretimi, ahlâk eğitimi ve tarih öğretimi olduğundan sanat ve sanat tarihine ilişkin söylemler daha kısıtlı kalmıştır.

Başkanlığını bizzat Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in (1897-1961) yaptığı ikinci şûrada Ahlâk Eğitimi Komisyonu, Ana Dili (Türkçe) Öğretimi Komisyonu ve Tarih Öğretimi Komisyonu olmak üzere üç komisyon oluşturulmuş; Ana Dili Öğretimi Komisyonu da ana dilinin/dilin öğretimini ve ayrıca terim işlerini görüşmek üzerine kendi içinde iki komisyona ayrılmıştır. Şûra'nın başlıca amacı ise komisyonların çalışmalarıyla birlikte gündeme alınan konularla ilgili istişare ve tartışmaları ideal Türk çocuğunun nasıl yetiştirileceği bağlamında ele almaktır. Böylelikle ana diline hakim, tarihini iyi bilen ve olması gereken ahlâk ilkelerine sahip bir Türk çocuğu profili hedeflenmiştir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde genelde Maarif Şûralarını, özelde ise İkinci Maarif Şûrası'nı konu alan nitelikli araştırmaların yapıldığı/çalışmaların kaleme alındığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Adem Ersoy'un "İkinci Maarif Şûrası'nda Alınan Kararlar ve Dönemin Aydınlarının Görüşleri" başlıklı yüksek lisans tezi (Ersoy 2007) müstakil ve detaylı olarak İkinci Maarif Şûrası'nı konu alan başlıca yüksek lisans tezidir. Muzaffer Deniz'in "Millî Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri" başlıklı tezi (Deniz 2001) de bu şûraların tarihçelerine ve dönemin eğitim politikalarına etkilerine etraflı bir şekilde değinmesinden dolayı önem arz etmektedir. Funda Alaslan, Ahmet Şimşek ve Şenel Çamdeviren'in "Türk Maarif (Eğitim) Şûralarında Tarih Eğitimi" (Alaslan, Şimşek ve Çamdeviren 2012), Zeynep Kılıç ve Semra Güven'in "Türk Milli Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İncelenmesi" (Kılıç ve Güven 2017), Meral Balcı'nın "Tek Parti Döneminde Eğitim Şûralarının Hükümetlerin Eğitim Politikalarına Etkileri" (Balcı, 2019), Serkan Şen ve Sadegül Akbaba Altun'un "Dönemin Ruhunun Türk Milli Eğitim Şûralarına (1939-2014) Etkileri: Hermenötik Bir Analiz" (Şen ve Akbaba Altun 2022) başlıklı çalışmaları da bu şûraları çeşitli yönleriyle ele alan çalışmalar arasında öne çıkmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Maarif Şûraları günümüze kadar devam etmiş ve 20. Maarif Şûrası Aralık 2021'de Ankara'da yapılmıştır. Bunun yanı sıra 5-6 Haziran 2024'te İbn-i Haldun Üniversitesi Süleymaniye Yerleşkesinde Türk Eğitim Tarihi Platformu ve İbn-i Haldun Üniversitesi Tarih Bölümü'nün ev sahipliğinde "Türk Eğitim Tarihi Çalıştayları I: II. Maarif Şûrası ve Ahlak Eğitimi" başlıklı bir çalıştay düzenlenmiş olup çalıştay raporu yayımlanmıştır (Gündüz ve diğerleri 2024).

Öte yandan sanat tarihinin liselerde müstakil bir ders olarak okutulması sürecini ele alan Huriye Altuner'in "Türkiye'de Sanat Tarihi ve Cumhuriyet'ten Günümüze Sanat Ta-

rihi Eğitimi” (Altuner 2007) ve “Türkiye’deki Ortaöğretim Sanat Tarihi Müfredat Programı ile Almanya, Fransa ve İtalya Müfredat Programlarının Karşılaştırılması” (Altuner 2008) başlıklı makaleleri alanda önemli bir yer tutmaktadır. Altuner’in, ortaöğretimde Sanat Tarihi eğitimini anlatırken İkinci Maarif Şûrası’nda konuyla ilgili tartışma ve tekliflere de özlü bir şekilde değinmesi bu önemi pekiştirmektedir.

Kaleme aldığımız bu çalışmanın başlıca amacı, İkinci Maarif Şûrası’nda sanat ve Sanat Tarihine ilişkin söylemlerin neler olduğunu ayrıntılı bir biçimde ele almak ve Sanat Tarihinin liselerde müstakil bir ders olarak okutulması sürecine bu Şûra’nın katkılarını ortaya koyabilmektir. Ayrıca Şûra’daki müzakerelere yansıdığı ölçüde dönemin eğitimcileri ve fikir adamlarının sanat ile Sanat Tarihine dair düşüncelerini gün yüzüne çıkarmaktır. Özgün değeri ise İkinci Maarif Şûrası’ndaki gerek sanat gerekse sanat tarihine ilişkin söylemlerin ayrıntılı bir şekilde ve dönemin ulusal basını temel alınarak incelenmesinden kaynaklanmaktadır.

1. İkinci Maarif Şûrası’na Katılan Sanat Alanıyla İlişkili Bazı İsimler

Hasan Ali Yücel’in başkanlığında toplanan İkinci Maarif Şûrası’nda başkan vekilliği görevini ise Maarif Müsteşarı İhsan Sungu (1883-1946), Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarı Rüştü Uzel (1891-1965) ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel (1878-1949) paylaşmıştır. Umumi kâtip ise Faik Reşit Unat (1899-1964) olmuştur (T. C. Maarif Vekilliği 1991: XVII). Şûra’ya yurdun dört bir yanından ve milli eğitimin çeşitli kademelerinden çok sayıda kişi katılmıştır. Uzmanlık alanı sanat, Sanat Tarihi olan veya sanat okullarında görev alan ya da bunları denetleyen bazı isimlerin olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin; Ahlâk Eğitimi Komisyonu’nda Sanat ve Yapı Usta Okulları Başmüfettişi Yusuf Ziya Etiman² ve Bursa Bölge Sanat Okulu Müdürü Salih Şevket Seven³ bunlardandır (T. C. Maarif Vekilliği 1991: XIX-XX). Tarih Öğretimi Komisyonu’nda da Antikite ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay (1897-1984)⁴ vardır (T. C. Maarif Vekilliği 1991: XXV).

² Yusuf Ziya Etiman, İstanbul Bölge Sanat Okulu müdürü ve makine öğretmeni iken 17 Temmuz 1942’de Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı Sanat ve Yapı Usta Okulları başmüfettişliğine tayin edilmiştir (BCA, 30.11.1.0.155.23.10).

³ Salih Şevket Seven, fizik öğretmeni olup 1928 yılında Bursa Bölge (Mıntıka) Sanat Okulu müdürlüğü görevine getirilmiştir (Bursa’nın Köklü Eğitim Kurumları Tophane Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi (Hamidiye Sınai Mektebi, 2011: 24).

⁴ Hamit Zübeyr Koşay, 1897 yılında Ufa’da doğdu. Babası Ubeydullah Efendi, annesi Nurizade Hanım’dır. Öğrenimi için ailesinin onayı ile 1906 yılında İstanbul’a gelmiştir. Selanik Merkez Rüştiyesi, İstanbul Sultanisi (lisesi) ve Kadıköy Dârülmualiminden mezun olmuştur. Macarca öğrenmiş ve 1917 yılında Macaristan’a gitmiştir. Budapeşte’de rüştiyelere öğretmen yetiştiren Pedagogium’da üç yıl öğrenim görerek Dil-Tarih şubesinden diploma almış ve yükseköğrenimini 1921-1923 yıllarında Budapeşte Üniversitesi’nde tamamlamıştır. G. Németh’in desteğiyle dil, edebiyat ve tarih dersleri görmüştür. “Türk Silah Adları” başlıklı teziyle doktor unvanını alan Koşay, 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından Berlin’e gönderilmiş, burada ünlü dil bilimci Prof. Dr. Wilhem Bang Kaup’un derslerini takip etmiştir. 1925 yılında ise İstanbul’a geri dönmüştür. Daha öncelerde SSCB vatandaşı olan Koşay, 2 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilmiştir. Ardından Maarif Vekâleti Hars Dairesi Kütüphaneler Umum Müfettişi, Hars Dairesi Âsâr-ı Atika ve Kütüphaneler Müdürü, Etnografya Müzesi Müdürü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü olarak görev yapmıştır. 1980’de Kültür Bakanlığı tarafından kendisine en iyi Halk Bilimci ödülü verilmiştir. *Dokuz Ötünç* ve *Susmuş Saz* onun eserleri arasında ön plana çıkmaktadır. Özellikle filoloji alanında birçok çalışmaya katkı sağlayan Koşay, 1984 yılında vefat etmiştir (Yaman, 2020: 6-20, 71; Ceylan, 2017: 4-13).

Ana Dili Öğretimi Komisyonu'na bağlı Terim Komisyonu'nda Güzel Sanatlar Akademisi'nin müdürü Burhan Toprak (1906-1967)⁵, çini atelyesi öğretmeni Vedat Ömer Ar (1907-2001)⁶, mimari tarihi (şehircilik ve mimarlık tarihi) öğretmeni Celâl Esat Arseven (1875- 1971)⁷, resim şubesi öğretmeni Nurullah Berk (1906-1982) ve ayrıca Ankara Bölge Sanat Okulu demir atelyesi öğretmeni Sami Sert görev almıştır (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 25-27).

2. Sanata Dair Söylemler

Sanat; “duygu, tasavvur ve fikirleri etkili bir biçimde ve gözle gönle hitap edecek şekilde söz, yazı, resim, heykel vb. ile ifade etme hususundaki yaratıcılık” anlamına gelmektedir. Sanatkâr kavramı/terimi ise güzel sanatların bir dalında sanat niteliği taşıyan eserler veren ya da sanat yeteneği olan, sanatlı bir eser meydana getirme yeteneğine sahip kimseler için kullanılmaktadır (Ayverdi 2008: 2700). Bilhassa bir sanat eseri meydana getirme yeteneği pek çok alan ve/veya meslek gurubu için geçerli olduğundan, ressam “resim yapan sanatkâr” (Ayverdi 2008: 2609) anlamına geldiği gibi mimar, hattat, çini ustası, hakkak, haddad, neccar olan kişiler de genel olarak sanatkâr sıfatıyla anılmaktadır (Arpacı 2024: 14).

Bu kadar geniş bir anlam dünyasına sahip olan sanatın ve sanat eserlerinin eğitim basamaklarında yer alması doğaldı. Nitekim İkinci Maarif Şûrası'nda her şeyden önce sanata dair söylemlerde “Tanrı sanatı” ve sanatkâr kavramları ön plana çıkmıştır.

2.1. Öğretmenlik ve Tanrı Sanatı Arasında Kurulan Köprü

İkinci Maarif Şûrası'nın açılış konuşmasını Başvekil Şükrü Saraçoğlu (1887-1953) yapmış ve konuşmasını sona erdirirken arkasında bıraktığı işlerden en çok özlediği sanatın hocalık olduğunu belirterek hocalığı “Cansız vücutlara ruh veren Tanrı sanatı” olarak tanımlamıştır (T. C. Maarif Vekilliği, 1991: 4). Saraçoğlu bu sözleriyle esasen eğitim ve öğretimin toplumsal yaşamdaki önemini vurgulamıştır (Ersoy 2007: 7) ve onun

⁵ Burhan Toprak, 1906 yılında dünyaya gelmiştir. 1924'te İzmir Erkek Lisesi'ni, 1929'da Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi'nde sanat tarihi profesörlüğünün ardından 1933-1936 yılları arasında Maarif Vekâleti müfettişi olarak çalışmıştır (Cumhuriyet, 18 Eylül 1967, s. 1). Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğüne getirilmiş olup 10.04.1936-19.07.1948 tarihleri arasında görev yapmıştır (Üstünipek, 2009: 28).

⁶ Vedat Ömer Ar, 1925-1928 yılları arasında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi Afiş Atölyesi'nde öğrenim görmüş, 1928'de Paris'e giderek Uygulamalı ve Endüstri Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenimine devam etmiştir. 1931 yılında yurda dönmüş ve Türk Çiniciliği Atölyesi'nin kuruluş çalışmalarında yer almıştır. Seramiğin bilhassa endüstriyel alanında uzmanlaşarak eğitimler vermiştir (Aslan, 2014: 14).

⁷ Celâl Esat Arseven, 1875 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Sadrazam Ahmed Esad Paşa ve annesi Fatma Süzidil Hanım'dır. İlköğrenimine Beşiktaş'ta Taşmektap'te başlamış ve ardından Hamidiye Mektebi'ne gitmiştir. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde bir yıl eğitim gördükten sonra Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'ne, 1889'da Mekteb-i Mülkiye'ye girmiştir. Resim merakından dolayı Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne de devam etmiştir. 1891'de Mekteb-i Harbiye'ye yazılmış ve mezuniyeti sonrası hünkâr yaveri olarak görevlendirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip askerlik mesleğinden ayrılmış ve Paris'e gitmiştir. 1912'de Galata Tahrîr-i Musakkafât Reisliği'nde görev almış ve ertesini yıl da Şehremaneti Umûr-ı Fenniyye ve İstatistik müdür muavini olmuştur. 1917'de İstanbul Âsâr-ı Atıka Müzesi'nde kurulan Muhâfazâ-i Âbidât Encümeni'ne üye seçilerek burada uzun yıllar çalışmıştır. 1920'de Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne hoca olmuş ve bu görevini aralıklarla 1941'e kadar sürdürmüştür. 1942'de VII. Dönem İstanbul, 1946'da VIII. Dönem Giresun milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'nde bulunmuştur. Çok sayıda esere imza atan Arseven, 13 Kasım 1971'de vefat etmiştir (Eyice, 1991: 397-399).

“Tanrı sanatı” söylemi gazete sütunlarına yansımıştır (Vakit, 16 Şubat 1943: 4; Ulus, 16 Şubat 1943: 2; Son Posta, 16 Şubat 1943: 1). *Ulus* gazetesi “Tanrı Sanatı ve Etkin Ahlâk” başlığıyla onun sözlerini okuyucuya aktarmıştır. Gazete yazısında yer alan “*Bu dakikada bu sözler, bütün vatan çevrelerine ulaşmış ve okullarda vatan çocuklarına devrim ve milliyetçilik ruhunu aşıl原因an bütün öğretmenlerin kulağında ve gönüllerinde yer etmiştir... Artık oraya geçip oturanlar, başlarında yepyeni bir şeref aylası, omuzlarında Tanrıca bir ödev, gözlerinde çok daha parlak bir ışık bulacaklar*” (Ulus, 17 Şubat 1943: 2) ifadeleri Başvekil’in sözlerinin büyük bir yankı uyandırdığını göstermektedir. Aynı gazetenin ertesi günkü sayısında “Başvekilin özlediği sanat: Hocalık” başlıklı yazıyı kaleme alan Sabaheddin [Sabahattin] Sönmez (1907-1965) de onun bu sözlerinde derin, içli ve manalı bir hasret olduğunu dile getirmiştir (Ulus, 18 Şubat 1943: 2).

Şûra’nın ahlâk eğitimi tartışmalarında söz alan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi doçentlerinden Orhan Alisbah (1910-1989) da Türk çocuğunun esasen temiz ahlâklı, idealist ve devrimin manasını kavramış olarak yetiştirilmekte olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türk öğretmenlerinin görevlerinin bilincinde olduklarının ve işlerini cansız vücutlara ruh veren Tanrı sanatı olarak benimsediklerinin altını çizmiştir (T. C. Maarif Vekilliği, 1991:131).

Şûra’daki konuşmalar şunu göstermektedir ki o dönemde öğretmenlik ile sanat arasında da bir bağ/bağlantı kurulmuş ve öğretmenliğin cansız bir şeyi canlı bir hale getirebilecek güce sahip olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. İsmail Hakkı Tonguç’un (1893-1960) köylerin canlandırılmasına yönelik kaleme aldığı eserinin başlığının *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy* (Tonguç 1947) olması da bu duruma atıfta bulunmaktadır.

2.2. Ahlâk Eğitimi Bağlamında Sanat-Ahlâk İlişkisi

Üçüncü toplantı 21 Şubat 1943 tarihinde saat 14.05 itibarıyla başlamıştır. Maarif Vekili tarafından öncelikle 19 Şubat’ta gerçekleştirilen toplantının zabıt hulâsası (özeti) okunmuş ve ardından Yücel, zabıt hakkında söz isteyen olup olmadığını sormuştur. Emin Âli Çavlı’nın (1888-1968) ve Yücel’in söz almasının ardından Ahlâk Komisyonu raporu mütalaa edilmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 101-104).

Okullarda ahlâk eğitiminin geliştirilmesi hususunda ilkokullarda alınması gereken tedbirler sıralanırken sanata da yer verilmiştir. Buna göre öncelikli olarak ahlak eğitiminde estetik duyguların yardımcı bir unsur olduğu göz önünde tutularak mümkün olan her fırsatta gerek tabiat gerekse sanat güzelliklerinin öğrenciler tarafından algılanması ve yaşanması için çalışmak gerekmektedir. İlkokul öğrencilerinin zevk ve psikolojilerine göre bestelenmiş seçme okul şarkıları, bunların yanı sıra halk türküleri, rontlar vb. aracılığıyla eğitmenlere yararlı olmak ve müzik eğitimini geliştirmek amaçlanmıştır. Öğrencilerin okul dışındaki durumları ele alındığında ise spor ve öğrenci kulüpleri, kütüphaneler, okuma odaları ve benzerlerinin yanı sıra sanat duygularını yükseltmeye yarayacak teşkilâtın ve iyi filmlerle sinemaların oynayacağı rolün altı çizilmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 108-112).

Akil Muhtar Özden (1877-1949)⁸, Şûra'nın kendilerine ahlâk meselesinin önemli bir kısmını incelemek ödevini verdiğini ve bu ödevi dört kısma ayırmanın mümkün olduğunu belirterek bunları şu şekilde sıralamıştır (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 117-119):

1. Okullarda ahlâkın toplumsal ve kişisel ilkelerinin belirtilmesi.
2. İlk, orta ve yüksek okullarla meslek okullarında ilkelerin gerçekleşmesi tedbirlerinin düşünülmesi.
3. Mektep programlarının bu ilkeler bakımından incelenmesi.
4. Talebenin okul dışı durumları.

Özden, ahlâkın toplumsal ve kişisel ilkelerinin gerçekleşmesi/uygulanması konusunda alınacak tedbirlerden birinin de yurdumuzun tabii güzelliklerini, âbidelerini ve müzelerini öğrencilere göstererek bunları tanıtmak, anlatmak ve sevdirmek olduğunu dile getirmiştir (T.C. Maarif Vekilliği 1991: 119).

2.2.1. Sanatkâr Kavramı

Ahlâk eğitimi ile ilgili konuşmalar/tartışmalar esnasında gündeme getirilen kavramlardan biri de sanatkâr kavramı olmuştur. Konuşmalar esnasında söz alan Samsun Lisesi Müdürü Ziya Karamuk, bir zamanlar sanat okullarına öğrenci bulamadıklarının, geçmişte ailelerin kızlarını sanatkârlara vermediklerinin ve bu tutumun o günlerde dahi devam ettiğinin altını çizmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 129). Gazi Terbiye Enstitüsü ruhbilim öğretmeni Ziya Talât ise gençlerin bilhassa 16-17 yaşlarında bir buhran dönemi geçirdiklerini ve hayatın anlamını sorguladıklarını, meslek seçimiyle ilgili düşüncelerin o dönemde belirginleştiğini ifade etmiştir. Ayrıca kızların daha çok aile kadını (ev hanımı), erkeklerin ise sanatkâr olmayı tercih ettiklerini söylemiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 172).

2.3. Tarih Öğretimi Bağlamında Sanat ve Sanat Tarihi

Tarih Komisyonu ilk toplantısını 15 Şubat 1943 Pazartesi günü, Profesör Hamit Ongunsu⁹ başkanlığında yapmıştır. Komisyonun çalışmaları okul tarih kitapları, öğretmen

⁸ Akil Muhtar Özden, 1877 yılında doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Üsküdar'da tamamladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye İdadisi'ne, ardından Cenevre Tıp Fakültesi'ne gitmiştir. Paris'teki Pastör Enstitüsü'nün kurslarına katılmış ve farmakodinamide deneyim kazanmıştır. 1909 yılında Dârülfünûn-ı Osmânî Tıp Fakültesi'nde hıfzıssıhha muallimliğini yapan Özden bir yıl sonra tedavi ve farmakodinami derslerini vermeye başlamış, Türkiye'de farmakodinami ve deneysel tedavinin kuruculuğunu üstlenmiştir. Daha sonraları emekliye ayrılan Özden, TBMM VIII. Dönem İstanbul milletvekilliği yapmıştır. 12 Mart 1949 tarihinde vefat etmiştir (Dönmez 2015: 3505-3506; Gökçe 1999: 448).

⁹ Ahmet Hamit Ongunsu, 1885 yılında tüccar bir babanın oğlu olarak Girit-Hanya'da doğdu. İlköğrenimini Hanya'da başlamış ve İstanbul Numune-i Terakki'de tamamlamıştır. Lisenin ardından Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'yi 1910 yılında üstün başarıyla bitirmiştir. Bakırköy Numune Mektebi ve Kandilli Sarayı İnas Sultanisi gibi okullarda coğrafya, tarih ile Malumat-ı Medeniye derslerini vermiştir. 1918'de Mektebi Mülkiye'nin yeniden açılmasıyla burada müdür yardımcılığı ve coğrafya öğretmenliği yapmıştır. 1927'de Mülkiye Mektebi'nin, 1929'da ise Yüksek Muallim Mektebi'nin müdürü olmuştur. İstanbul Muallimler Birliği'nin kurucularından ve aynı zamanda Türk Tarih Kurumu'nun ilk üyelerinden olan Ongunsu, pek çok akademik çalışmaya imza atmış ve ordinaryüs olmuştur. 1939-1948 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı olarak görev yapmıştır. 1955 yılında ise emekli olmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay gibi hayır kurumlarında fahri olarak görev yapan Ongunsu, 1967 yılında vefat etmiştir (Uslu, 2024).

ve öğretim meselesi, tarih öğretimi için gerekli yardımcı bilgi ve vasıtalar, Tarih öğretimiyle ilgili temenniler olmak üzere dört ana başlık etrafında düzenlenmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 199).

Tarih öğretiminin yardımcı vasıtaları bahsinde senkronik tarih tabloları, zaman tabloları, tarih atlasları ve tarih çevirme kılavuzlarına duyulan ihtiyaç belirtildikten sonra resim koleksiyonları konusu ele alınmıştır. Buna göre üniversite ve yüksekokullarda klasik sanat eserlerinin kopyalarıyla dolu müzeler kurulmalı, ilkokulların ve ortaokulların ise büyütülmüş fotoğraf koleksiyonlarından yararlanmaları sağlanmalıdır. Bir başka husus olarak sanat eserlerinin projeksiyon makinesiyle de gösterilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir. Maarif Vekilliği Okul Müzesi'nin ilgili dairelerle iş birliği yaparak projeksiyon camları hazırlamaları gerektiği, bu camlardan bir okuldan diğerine göndermek yolu ile istifade edilebileceği de dile getirilmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 204).

2.3.1. Sanat Tarihi Dersi

Tarih öğretiminin yardımcı vasıtalarıyla ilgili hususlar konuşulduktan/tartışıldıktan sonra temenniler kısmında liselerin 11'den 12'ye çıkarıldığı takdirde (lise öğrenimine 1 yıl daha ilave edildiği takdirde) sanat tarihinin ya ayrı bir ders olarak veya lise kitaplarının konuları arasında daha geniş bir yer alacak surette okutulmasının faydalı olacağı dile getirilmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 205).

Tarih öğretimi konusundaki konuşmalar/tartışmalar devam ederken Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi profesörlerinden Suut Kemal Yetkin (1903-1980)¹⁰ söz alarak Tarih Komisyonu'nda, Ahlâk Komisyonu'nda görüşülen önemli bir noktaya dikkat çektiğini, Tarih kitaplarına Sanat Tarihinin eklenmesinin lüzumuna işaret ettiğine değinmiştir. Ahlâk Komisyonu'nun sanatın ahlâki karakteri üzerinde uzun uzadıya durduğunu ve bunu defaten tekrarladığını söylemiştir. Tarihin bir ilim kitabı olduğu kadar bir ahlâk kitabı olarak da görülmesi gerektiğini ve bu bakımdan sanatın ahlâkın kuvvetli bir yardımcısı olduğunu sözlerine eklemiştir. Liselerde sanat tarihi okutulmasının yalnızca dilekler kısmında geçmesine "manidâr" bakmış ve bu hususun uygulamaya konmasının liselerin 11'den 12'ye çıkarıldığı zaman gerçekleşmesinin ise bu konunun belli olmayan bir za-

¹⁰ Suut Kemal Yetkin, 13 Eylül 1903'te Urfa'da doğdu. Annesi Hafize Hanım, babası Urfa Halvetî Dergâhı Post-nişîni Şeyh Abdulkadir Efendi'nin oğlu ve halifesi Safvet Kemalettin Yetkin'dir. Babası, döneminin ilimlerini tahsil etmiş, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen ve klasik edebiyata aşina olan bir âlimdir. Yetkin'in sanat, kültür ve akademideki birikimi ailesine dayanmaktadır. Babasının tayininin İstanbul'a çıkmasıyla ilköğrenimini Numûne-i Tatbîkat Mektebi'ne tamamlayan Yetkin, Mekteb-i Sultânî'den mezun olmuştur. Kısa bir süreliğine Darülfünun'da da öğrenim görmüştür. 1925 yılında felsefe, estetik ve sanat tarihi eğitimi için Fransa'ya gitmiş ve burada bulunduğu yıllarda Stendhal, Tolstoy, Flaubert, Proust ve Dostoyevski gibi yazarlardan okumuştur. İlk şiiri *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımlanmıştır. 1930'da Paris'ten döndükten sonra Konya Lisesi'nde fen öğretmenliğine başlamış ve üç ay sonra Ankara Erkek Lisesi felsefe ve Gazi Terbiye Enstitüsü pedagoji öğretmeni olarak atanmıştır. 1937 yılında İstanbul'dan ayrılmış ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde Fransızca öğretmenliği, 1938-1941 yılları arasında Maarif Vekâleti Güzel Sanatlar umum müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1941'de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Estetik ve Sanat Tarihi Profesörü unvanını almış, 1943'te Urfa milletvekilliğine seçilmiştir. 1950'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Sanatları kürsüsünde, 1966'da Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi'nde görev almıştır. 1951-1953 arasında İlahiyat Fakültesi'nde dekanlık ve 1959-1963 arasında Ankara Üniversitesi'nde iki dönem rektörlük yapmıştır. Yetkin'in *Şi'r-i Leyâl* (1923), *Edebiyat Konuşmaları* (1944), *Edebiyat Üzerine* (1952) dışında birçok eseri bulunmaktadır. Sanat tarihi profesörü, şair, yazar ve eleştirmen olan Yetkin, 18 Nisan 1980'de Ankara'da vefat etmiştir (Karakaya 2013: 507; Nacak 2010: 2-17).

mana bırakılması anlamına geldiğini vurgulamıştır. Yetkin, sanat tarihine gereken önemin verilmediğini, kendisinin Sanat Tarihinin muhakkak surette tâli değil asli bir şekilde yer almasına taraftar olduğunu sözlerine ekleyerek konuşmasına şöyle devam etmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 227-228):

“İkinci mühim bir nokta: Okutulacak olan sanat tarihi, sanatkârların hayatından veya içinde sanatkârların yetişmiş olduğu çevrelerden bahseden bir tarih olmamalıdır. Çünkü Tarih kitaplarından beklediğimiz şey ahlâkı yüğurucu (yoğurucu) olan bir sanat dersidir. Bu ise talebeyle doğrudan doğruya sanat eserlerinin gösterilmesi, onların incelenmesi, formlar arasındaki münasebetin tesbit edilmesi ile mümkündür. Ancak bu şekilde verilecek olan bir sanat öğretimi faydalı olur. Bu maksatla, talebede sanat bilgisini artırmak ve zevkini geliştirmek için ortaokul ve lise Tarih kitaplarına sanat eserlerinin tahlili-ne ait bir kısmın eklenmesi!”

İstanbul Maarif Müdürü Muhsin Âdil Binal da liselerde Sanat Tarihi dersinin okutulması veya Tarih dersi çerçevesi içine alınması teklifiyle ilgili olarak kendisinin Birinci Maarif Şûrası'nda Sanat Tarihi ve Türk Tefekkür Tarihi derslerinin lise programlarına alınması gerektiği kanaatini zaten belirttiğini, dolayısıyla bu kanaatini bir kez daha yinelediğini söylemiştir. Bununla birlikte bu derslerin öğrencilerin seviyelerine göre düzenlenmesinin bir zorunluluk olduğunu, bunun ilgili uzmanlar tarafından gayet güzel bir şekilde yapılabileceğini, böylelikle sanat ve tefekkür yolundaki çalışmaların ve ilim zihniyetinin nasıl teşekkül ettiğinin öğrencilere aktarılabilceğini sözlerine eklemiştir. Muhsin Âdil Binal'ın hemen arkasından söz alan Celâl Saraç ise sanat tarihi dersinin lise müfredatına eklenmesinin çok yerinde bir karar olduğunu belirttikten sonra dersin adının “bilim ve Sanat Tarihi” şeklinde genişletilmesini ve bunun ayrı bir ders olarak okutulmasını teklif etmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 235-236). Toplantıların sonucunda liselerdeki öğrenim süresinin üç yıldan dört yıla çıkarılması, müfredatına sanat ve İlim Tarihi dersinin eklenmesi veya bu konulara daha geniş ölçüde tarih kitaplarında yer verilmesi hususları ittifakla kabul edilmiştir (T. C. Maarif Vekilliği 1991: 265).

Şunu da belirtmek gerekir ki, 22-31 Ağustos 1949'da toplanan Dördüncü Milli Eğitim Şûrası'nda liselerin dört yıla çıkarılması yönündeki çalışmalara devam edilmiş ve bu doğrultuda ders programlarının yeniden düzenlenmesi gerektiği konusu gündeme getirilmiştir. Akabinde son sınıfların (12. sınıflar) fen ve edebiyat şubeleri/kolları için sanat tarihi dersinin haftalık ders çalışma programında bir saat ve seçmeli olarak yer alması önerilmiş ve program buna göre düzenlenmiştir. Resim dersleri içerisinde sanat tarihi konularına yer ayrılarak son sınıfta görülecek sanat tarihi derslerine bir nevi hazırlık yapılmıştır. Böylelikle ancak 1952 yılına gelindiğinde bu ders ilk defa liselerde müstakil bir ders olarak verilmeye başlanmıştır (Altuner 2007: 85-86).

Sonuç

İkinci Maarif Şûrası genel olarak Türkçe'nin öğretimi, ahlâk eğitimi ve Tarih öğretimi konularını istişare etmek, bu konularla ilgili çeşitli önerilerde bulunmak ve bu önerilerin uygulamaya konmasını sağlamak amacıyla toplanmış olsa da bunların yanı sıra sanat ile ilgili pek çok konu ve kavrama da yer vermiştir. Gerek ahlâk eğitimi gerekse Tarih öğretimi konularında sanatla bir köprü kurulmuş olması o dönem için eğitim-öğretimin yanı sıra sanata verilen önemin de bir göstergesidir. Şûra'ya katılan bazı isimlerin bizzat bu alandan olması katılımcıların titiz bir şekilde seçildiğini gösterdiği gibi sanat ve Sanat Tarihine yönelik konuşmalar için de yön belirleyici olmuştur.

Şûra'nın açılış konuşmasından başlayarak "Tanrı sanatı" kavramıyla öğretmenlik mesleği arasında bir bağ oluşturulması, konuşmalarda yer yer sanatkâr kavramına değinilmesi ve daha önemli olarak sanat ile ahlâk ve tarih arasında köprü kurulması Cumhuriyet döneminde yetiştirilmek istenen öğrenci profilinin ipuçlarını da vermektedir.

İkinci Maarif Şûrası'nda liselerde sanat tarihi derslerinin müstakil bir şekilde okutulması yönündeki öneriler ve bunların defaten yinelenmesi bu dersin lise müfredatına eklenmesi sürecinde aracı bir rol oynamıştır. Şûra bu yönüyle Türkiye'de Sanat Tarihi eğitiminin gelişmesine aracılık etmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Maarif Şûralarındaki sanat vurgusu günümüz müfredatlarında sanat bağlantılı derslere daha fazla yer verilmesi gerektiğine ve neredeyse bütün derslerde sanattan yararlanılabileceğine dair öneriler olarak okunabilir. Eğitimcilerin ve okulların sanat ve sanat eğitimi yeniden gündeme almalarına yönelik ufuk açıcı mesajlar vermektedir.

KAYNAKÇA

- Alaslan, F., Şimşek, A., Çamdeviren, Ş. (2012). "Türk Maarif (Eğitim) Şûralarında Tarih Eğitimi". *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 189-225.
- Altuner, H. (2007). "Türkiye'de Sanat Tarihi ve Cumhuriyet'ten Günümüze Sanat Tarihi Eğitimi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 79-90.
- Altuner, H. (2008). "Türkiye'deki Ortaöğretim Sanat Tarihi Müfredat Programı ile Almanya, Fransa ve İtalya Müfredat Programlarının Karşılaştırılması". *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 84-10.
- Arpacı, Kubilay (2024). İstanbul Mimarisinde Sanatkâr İzleri. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Aslan, Emet Egemen (2014). "Arts&Crafts (Sanat&El Sanatları) Hareketi ve Çağdaş Türk Seramik Sanatı Başyazarları". *Erciyes Sanat*, 2, 8-10.
- Ayverdi, İlhan (2008). "Ressam". *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* içinde (Cilt 3, 2609).
- Ayverdi, İlhan (2008). "Sanat". *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* içinde (Cilt 3, 2700).
- Ayverdi, İlhan (2008). "Sanatkâr". *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* içinde (Cilt 3, 2700).
- Balcı, Meral (2019). "Tek Parti Döneminde Eğitim Şûralarının Hükümetlerin Eğitim Politikalarına Etkileri". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 143- 164.
- BCA, 30.11.1.0.155.23.10 (17.07.1942).
- Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Tophane Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi (Hamidiye Sınai Mektebi)* (2011). Proje koordinatörü Aziz Elbas, Ahmet Erdönmez. Bursa: Bursa Araştırmaları Merkezi.
- Ceylan, M. N. (2017). *Hâmit Zübeyr Koşay'ın Hayatı ve Halk Bilimi ile İlgili Çalışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Cumhuriyet, 18 Eylül 1967, 1 ve 7.
- Deniz, M. (2001). *Millî Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Dönmez, S. (2015). “Âkil Muhtar Özden ve “İlim Bakımından Ahlakı”ı”. S.H. Bolay (Ed). *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri-Cilt V Tanzimat'tan Günümüze Ahlakî ve Edebi Düşünce Temsilcileri* (ss. 3505- 3521). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Ersoy, A. (2007). İkinci Maarif Şûrası'nda Alınan Kararlar ve Dönemin Aydınlarının Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1991). “Arseven, Celâl Esat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 3, 397-399). Gökçe, A. N. (1999). “1933 Üniversite Reformuna Kadar İstanbul Tıp Fakültesi Reisleri”. *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*. 62 (4), 446-449.
- Gündüz, M., Meşeci Giorgetti, F., Baysan, V., Aksu, A., Cücük, E. (2024). “Türk Eğitim Tarihi Çalıştayları I: 2. Maarif Şûrası ve Ahlâk Eğitimi [Çalıştay Sonuç Raporu]”. *Alanyazın* 5 (2), 2024, 235-244.
- Karakaya, Ebru (2013). “Suut Kemal Yetkin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, 507).
- Kılıç, Z., Güven, S. (2017). “Türk Milli Eğitim Şûralarında Alınan Kararların İncelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (53), 588-599.
- Nacak, E. (2010). *Suut Kemal Yetkin ve Edebi Tenkit*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Son Posta, 16 Şubat 1943, 1.
- Şen, S. ve Akbaba Altun, S. (2022). “Dönemin Ruhunun Türk Milli Eğitim Şûralarına (1939- 2014) Etkileri: Hermenötik Bir Analiz”. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 23-45.
- T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şûrası. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tonguç, İsmail Hakkı (1947). *Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ulus, 16 Şubat 1943, 2.
- Ulus, 17 Şubat 1943, 2.
- Ulus, 18 Şubat 1943, 2.
- Uslu, R. (19 Aralık 2024). *Ahmet Hamit Ongunsu*. <https://teis.yesevi.edu.tr/%2520madde-detay/ongunsu-ahmet-hamit>.
- Üstünipek, Ş. (2009). *1936-1950 Yılları Arasında Güzel Sanatlar Akademisi: Léopold-Lévy ve Atölyesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Vakit, 16 Şubat 1943, 4.
- Yaman, Nergiz (2020). *Hamit Zübeyr Koşay (1897-1984)* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

